

فصلنامه علمی تخصصی معارف علوم انسانی و علوم اسلامی

سال هشتم - تابستان 1405 - شماره 26 - ص 5-13

بررسی آیات مربوط به (امانت داری) و بازتاب آن در جامعه امروزی

حامد جلیلی ثابت¹

چکیده

امروزی امانتداری نقش راهبردی در سازمان‌ها و بنگاه‌ها دارد و متخ‌صان مدیریت استراتژیک، امانتداری شایسته در سازمان را از پیش شرط‌های مدیریت استراتژیک خوب داشته‌اند (قراملکی، ۱۳۸۲، ص ۱۳۷). روش پژوهش، توصیفی تحلیلی است. این پژوهش با بهره‌گیری از آموزه‌های قرآنی، حدیث و سیره‌ی پی‌شویان دین به تبیین بررس‌ی و تحلیل آیات مربوط به امانتداری و بازتاب آن در جامعه امروزی پرداخته است. امید است، گامی کوچک به منظور گسترش امانتداری و نهادینه شدن آن در جامعه باشد.

واژگان کلیدی: قرآن، امانتداری، جامعه، تعهد، امام علی.

مقدمه

«إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا لِلْمَلَنِاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا» خدا قاطعانه به شما فرمان می دهد که امانت هارا به صاحبانش باز گردانید و هنگامی که میان مردم داوری می کنید، به عدالت داوری کنید. یقیناً [فرمان بازگردانیدن امانت و عدالت در داوری] نیکو چیزی است که خدا شما را به آن موعظه می کند؛ بی تردید خدا همواره شنوا و بیناست (آیه ۵۸ سوره نساء).

امانتداری از اولویت های اولیه و نیاز های اجتماعی بشر است که در استوار سازی پیوند های جامعه، نقشی بسزا دارد؛ زیرا استواری جامعه در ابعاد اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و... و امدار امانت داری و گسترش آن در جامعه است. قرآن که دغدغه ی تأمین نیاز های معنوی بشر را دارد، به منظور تقویت روحیه ی امانت داری در جامعه ی ایمانی، راهکار هایی کارآمد را ارائه کرده است.

امانتداری از مباحث اخلاقی، قرآنی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی است. امانتداری امنیت روح را تضمین و نوعی آرامش خاطر فردی و اجتماعی به دنبال دارد و برعکس خیانت در اموال و بی مبادلاتی در نگهداری اسرار سبب ت شویش و هراس می گردد. تقویت این ارزش اجتماعی و شرعی سبب سعادت مندی بشر در دنیا و آخرت و ضامن سلامت امت اسلامی، اموال، ثروت ها، سرمایه های انسانی، فرهنگ ها و میراث های تاریخی همه امانت های الهی است که به دست افراد مختلف در اجتماع سپرده می شود و همه موظف اند که در حفظ این امانات و تسلیم کردن آن با صاحبان اصلی آن بکوشند.

در ارزش امانت داری همان بس که امام علی (ع) آن را یکی از وظایف الهی از سان شمرده و یادآور می شود که فرد با عدم رعایت آن دچار زیان می گردد: ((ثُمَّ آدَاءَ الْأَمَانَةِ، فَقَدْ خَابَ مَنْ لَيْسَ مِنْ أَهْلِهَا؛ یکی دیگر از وظایف الهی، ادای امانت است آن کس که امانت ها را نپردازد زیانکار است)) (نهج البلاغه، خطبه ۱۹۹).

معنای لغوی واژه (امانت)

امانت را برخی واژه شناسان به معنای (ضد خیانت) گرفته اند (ر.ک؛ فراهیدی، ۱۴۱۰ ق، ج ۸: ۳۸۹ و ابن منظور، ۱۴۱۴ ق، ج ۱۳: ۲۱) و برخی را ((ودیع، ثقه و امان)) معنا کرده اند (ر.ک؛ ابن منظور، ۱۴۱۴ ق، ج ۱۳: ۲۲). برخی امانت را به معنی (واجبات الهی، طاعت و عبادت) گرفته اند (ر.ک؛ ابن منظور، ۱۴۱۴ ق، ج ۱۳: ۲۲) یا بر اساس بیان ابن عباس و سعید بن جبیر: ((الْأَمَانَةُ هَا هِنَا الْفَرَائِضُ الَّتِي افْتَرَّضَهَا اللَّهُ تَعَالَى عَلَيَّ عِبَادِهِ)) یا بر مبنای حدیث: ((أَنَّ عَلِيًّا (ع) كَانَ إِذَا حَضَرَ وَقْتُ الصَّلَاةِ يَتَمَلَّمُ وَ يَتَزَلُّزِلُ فَيُنَالُ لَه مَالِكُ يَأْمُرُ الْمُؤْمِنِينَ (ع) فَيَقُولُ: جَاءَ وَقْتُ الصَّلَاةِ، وَقْتُ أَمَانَةِ عَرَضَ اللَّهُ عَلَيَّ السَّمَوَاتِ وَاللَّرْضِ فَابِينِ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَ أَشْفَقْنَ مِنْهَا)) (طریحی،

۱۳۷۵، ج ۶: ۲۰۲ و ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۱۳: ۲۴؛ یعنی ((هنگامی که وقت نماز فرا می رسد، لرزه بر اندام حضرت علی (ع) می افتاد و می فرمود: وقت نماز است، نماز همان امانت الهی است که کوه ها و آسمان ها از تحمل آن سر باز زدند)).

تاویل امانت در روایات

در احادیث فراوانی که از ائمه راجع به منظور خداوند از امانت در آیه ی امانت سؤال کرده اند و در پا سخ فرموده اند: ((ولایت)). امام صادق (ع) در پا سخ به این سؤال فرمود: ((هِیَ الْوَلَايَةُ لِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ)) (کلینی، ۱۴۲۹ ق، ج ۲: ۳۶۳؛ صفار، ۱۴۰۴ ق، ج ۱: ۷۶؛ بحرانی، ۱۴۱۶ ق، ج ۴: ۴۹۹؛ فیض کا شانی، ۱۴۰۶ ق، ج ۳: ۸۸۳ و طباطبائی، ۱۴۱۷ ق، ج ۱۶: ۳۵۳). علامه ذیل این حدیث تو ضیحی آورده که منظور از ولایت امیر المؤمنین (ع) بود و این یعنی از سان از راه مجاهده به و سیله ی عبادت خالصانه برای خداوند به جایی بر سد که خدا متولی امور او شود و نه ولایت به معنای محبت یا امامت و اینکه ظاهر بع ضی از روایات، به این معناست، از باب جری و تطبیق است ر.ک؛ طباطبائی، ۱۴۱۷ ق، ج ۱۶: ۳۵۳).

از این رو طبق آنچه از طریق روایات بیان شده، به نظر می رسد مقصود از امانت همان ولایت است که هر فردی ادّعی آن را بکند و به ناحق آن را به خود نسبت دهد، کافر است، چنانچه از آبی جعفر (ع) نقل شده است: ((الْوَلَايَةُ أَيْبِنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا كُفْرًا بِهَا وَعِنَادًا وَالْإِنْسَانُ الَّذِي حَمَلَهَا أَبُو فَلَانٍ)) (صفار، ۱۴۰۴ ق، ج ۱: ۷۶).

تحلیل مصادیق امانت

به نظر می رسد مصادیق بسیاری که برای امانت الهی بیان شده است، مقدمه ا برای پذیرش آن امانت است. درواقع بشر عقلا با اطاعت از اوامر و نواهی خداوند در قرآن و به جا آوردن تکالیف الهی به سوی قرب حق قدم بر می دارد. با این تقرب، معرفت او افزون گشته، عشق الهی در او پدیدار می گردد. از این رو، همه جا حضور معبود را دیده و کارهایش را برای خشنودی او صورت می دهد و این یعنی به خلوص رسیده است. در این مرحله، خدا نیز ولایت امور او را به عهده می گیرد. چنانچه خواهد آمد، علامه نیز پیمودن این مسیر کمال و رسیدن به ولایت الهی را ((امانت)) در نظر گرفته است (ر.ک؛ طباطبائی، ۱۴۱۷ ق، ج ۱۶: ۳۴۹). از آنجا که بالاترین خلوص در انسان کامل است، کامل ترین ولایت نیز در وی است.

از سان کامل آیینی تمام نمای خداوند و مظهر اسماء الهی است؛ به عبارتی دیگر، او ولی خداست و به اذن او بر موجودات دیگر ولایت دارد. کامل بودن او شاید از این لحاظ باشد که وی املت الهی را به تمام و کمال حفظ نموده، بقیه ی از سان ها نیز به هر میزان که حفظ املت کنند و جنبه ی الهی وجود خود را با تعلقات دنیوی در نیامیزند، به مقام از سان کامل نزدیک، و به همان میزان از مقام ولایت برخوردار می گردند (مانند سلمان فارسی).

امانت بودن مسئولیت

مسئولیت، امانت است و فردی که مسئولیت می پذیرد، باید در قبالش متعهد به درست انجام دادن آن باشد، و الا خیانت در امانتی است که به وی محول گردیده، و این مهم میسر نمی گردد مگر در پرتو ایمان زیرا خدا مؤمنین را چنین تو صیغ نموده و می فرماید: ((وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَلَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ؛ آنان که امانت دارند و پیمان خویش را مراعات می کنند (مؤمنان، آیه ۸).

کلمه ((رعایت)) به معنای حفظ است و آیه مورد بحث مؤمنین را به حفظ امانت و خیانت نکردن به آن و حفظ عهد و نشکستن آن، تو صیغ می کند و حق ایمان هم همین است که مؤمن را به رعایت عهد و امانت وادار سازد، چون در ایمان معنای سکون، استقرار و اطمینان نهفته، وقتی از سان کسی را امین دانست و یقین کرد که هرگز خیانت ننموده، پیمان نمی شکند، قهراً دلش بر آنچه یقین یافته مستقر، ساکن و مطمئن می شود و دیگر تزلزلی به خود راه نمی دهد (طباطبائی، ۱۳۷۴، ج ۱۵، ص ۱۲).

چنانچه امام علی (ع) درباره این موضوع خطیر به یکی از افراد منسوب خود چنین می فرماید: ((اعلم یا رفاعه! ان هذه الامارة امله فمن جعلها خيلنه فعليه لعنة الله الى يوم القيامة...؛ بدان ای رفاعه! این امارت، امانت است. هرکسی که در امانت، خیانت کند، لعنت خدا تا روز قیامت بر او باد!... (ابن حیون مغربی، ۱۳۸۵ ج ۲، ص ۵۳۱؛ بروجردی، ۱۳۸۶، ج ۳۰، ص ۱۱۸).

امانت داری، شایسته سالاری متعهدانه و پیشرفت سیاسی-اجتماعی

تعهد در هر امری که انسان عهده دار آن می شود، مصداقی از امانت داری است. رعایت اصل شایسته سالاری معیار مورد تأکید امام علی (ع) در انتخاب کارگزاران خویش است که داشتن تعهد و به عبارتی پایبندی به ارزش های دینی و تقوا یکی از ملاک های شایسته سالاری حضرت است. از منظر امام علی (ع) اگر کسی تعهد نداشته باشد، شایستگی ندارد و فردی که شایستگی نداشته باشد، امانت داری نیست. چنانچه ایشان با تأکید بر داشتن تعهد برای رشد و پیشرفت به واسطه علم می فرماید: ((و با الایمان یعمل العلم، (شریف الرضی، ۱۴۱۴ق، ص ۲۱۹) ب و سیله ایمان (باور و تعهد)، زمینه ایجاد فساد را فراهم می کند که یکی از موانع مهم پیشرفت محسوب می شود، پس، لازمه پیشرفت سیاسی جامعه، امانت داری و شایسته سالاری متعهدانه است.

امام علی (ع) عاقبت امر مسئولی که شخص خائنی را به تصدی کاری قرار دهد چه از حیث متعهد نبودن نسبت به آنچه در اختیارش قرار می گیرد و چه از جهت عدم تخصص در کار که منجر به تضییع آن شود؛ بیزاری پیامبر (ص) و دوری از رحمت الهی در دنیا و آخرت می داند و این نتیجه عدم رعایت امانت داری و تعهد نسبت به مسئولیتی است مسئولین امر به عهده می

گیرند و غیر متعهدانه و بدون در نظر داشتن ملاک های شایسته سالیاری افرادی را که فاقد شایستگی اند را به کار می گمارند. آنان با این عمل، مانع رشد و پیشرفت جامعه اسلامی در عرصه های سیاسی-اجتماعی می شوند و آنان را از رسیدن به اهدافش باز می دارد.

امانت داری، شایسته سالیاری متخصصانه و پیشرفت سیاسی-اجتماعی

یکی دیگر از مصادیق امانت داری، شایسته سالیاری متخصصانه است. امام علی (ع) که یکی از خطوط برجسته حکومتی شان شایسته سالیاری است، برای انتخاب کارگزار ملاک شایسته سالیاری متخصصانه را گوشزد نموده که برای هرکاری شخصی انتخاب شود که متخصص با تجربه و دارای مهارت باشد و خطاب به مالک اشتر برای انتخاب کارگزار می فرماید: ((ثُمَّ انظُرْ فِي أُمُورِ عَمَّا لِكَ فَآ سَتَعْمَلُهُمْ أَخْتِبَارًا وَ تَوَخَّ مِنْهُمْ أَهْلَ التَّجْرِبَةِ؛ در امور کارگزارانت بنگر و پس از آزمایش به کارشان برگمار، در میان گروهی بجوی که اهل تجربه باشد)) (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق، ص ۱۳۷).

اهمیت این مسئله را از سخن امان رضا (ع) نیز می توان فهمید که برائت جویی از کسانی که اختیار را کنار گذاشتند، مطرودین رسول خدا را پناه دادند و نابخردان را به کار گرفتند، از نشانه های اسلام خالص معرفی می کند (ابن بابویه، ۱۳۷۶، ج ۲، ص ۱۲۶؛ مجله سی، ۱۴۰۳ق، ج ۱۰، ص ۲۶۳، ۳۵۸).

حضرت مشكلات جامعه ی اسلامی از جمله بی عدالتی، تبعیض، فقر و محرومیت که همه بر عقب ماندگی و عدم پیشرفت جامعه تأثیر گذارند، عامل به کار گماردن جاهلان و اشخاص سفیه و ناآگاه می دانند. بنابراین، سفاهت که قرآن از اعتماد کردن به آن نهی نموده، در اینجا به معنی فاقد آگاهی است (حکیمی، ۱۳۸۰، ج ۶، ص ۳۱۶).

امام علی (ع) درباره آگاهی و تخصص علمی که یکی از دو حیث امانت داری است می فرماید: ((العلم سلطان، مَنْ وَجَدَهُ صَالًا وَ مَنْ لَمْ يَجِدْهُ صَيْلًا عَلَيْهِ)) (ابن ابی الحدید، ۱۴۰۴ق)؛ علم اقتدار است. هرکس این قدرت را به دست آورد، می تواند غلبه و پیشرفت کند و در مقابل هر کسی که آن را به دست نیاورد؛ عقب می ماند و بر او غلبه پیدا خواهد شد (خامنه ای، ۱۳۸۸، ص ۱۴۴).

امان علی (ع) در بیانی دیگر فرمود: ((یا کمیل! ما من حركة لآ ولنت محتاج فيها إلی معرفة (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق، ص ۱۷۲)؛ ای کمیل! هیچ حرکتی نیست مگر اینکه تو درباره آن نیازمند به شناخت و معرفت هستی)).

یا در جای دیگر ایشان می فرماید: ((... العامل بالعلم كالسائر علی الطریق الواضح)) (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۷، ص ۱۳۵)؛ هرکس با علم (دانایی و بصیرت) عملی انجام دهد، همچون کسی است که به راه راست به پیش رود)) بنابراین تخصص امری است که تمدن و پیشرفت بدون آن نمی

فصلنامه علمی تخصصی معارف علوم انسانی و علوم اسلامی / سال هشتم - تابستان 1405 - شماره 26 /
بررسی آیات مربوط به (امانت داری) و بازتاب آن در جامعه امروزی/10

تواند تعالی پیدا کند. این دو امر، دو بال رسیدن به جامعه ای پیشرفته و زندگی شکوفا محسوب می شوند(حکیمی، ۱۳۸۰، ج ۵، ص ۵۴۳).

نتیجه‌گیری

طبق کلام خداوند، شخص حفیظ و علیم به جد می‌تواند امکانات و فرصت‌های بالقوه را به فعلیت برساند و در جهت پیدایش شرف و کارآمدی جامعه‌ی خویش گام بردارد؛ زیرا پیدایش شرف و پویایی از آن جامعه‌ای خواهد بود که در آن، به نیروی انسانی متعهد و متخصص اوصالت داده شود و انسان کارآمد، محور توسعه گردد، همچنان که عدم رعایت شایسته‌ی سالاری متعهدانه و متخصصانه در گزینش نیروی کار و صرفاً مدنظر داشتن برخی ملاحظات شخصی که ثمره نادیده گرفتن امانت داری مسئولین امر است باعث ایجاد تهدید جدی برای پیشرفت جامعه می‌شود.

در این نوشتار به تحلیل برخی آیات در رابطه با امانت داری پرداخته شد و همچنین برای پی‌بردن به بازتاب امانت داری در جامعه امروزی به برخی از تو صفیات و فرمایشات امیرالمؤمنین علی (ع) پرداخته شد. با در نظر گرفتن تو صفیات این شخص بزرگوار تا حد زیادی امانت داری در جامعه نهادینه شده و جلوی بسیاری از چالش‌ها و آسیب‌هایی که در عدم رعایت امانت داری به وجود می‌آید، گرفته می‌شود.

منابع

قرآن کریم

- 1 . فرامرز قراملکی، احد (۱۳۸۲)، اخلاق حرفه ای، تهران: [بی نا].
- 2 . نهج البلاغه خطبه ۱۹۹
- 3 . فراهیدی، خلیل بن احمد. (۱۴۱۰ق). العین. چاپ دوم. قم: انتشارات هجرت.
- 4 . ابن منظور، محمد بن مکرم؛ لسان العرب؛ بیروت: دارالفکر للطباعة و النشر والتوزیع، [بی تا].
- 5 . طریحی، فخرالدین بن محمد علی، مجمع البحرین، تحقیق، حسینی اشکوری، احمد، ناشر مکتبه المرتضویه، ایران-تهران، ۱۳۷۵ ش.
- 6 . فیض کاشانی، ملا محسن. (۱۴۰۶ق). الوافی. اصفهان: کتابخانه امام امیرالمؤمنین علی (ع).
- 7 . کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۲۹ق) کافی. قم: دارالحديث.
- 8 . طباطبائی، سید محمد حسین. (۱۴۱۷ق) المیزان فی تفسیر القرآن. چاپ پنجم. قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه ی مدرسین حوزه ی علمیه قم.
- 9 . صفار، محمد بن حسن. (۱۴۰۴ق) برابر الدرجات فی فضائل آل محمد (ص). تحقیق محسن بن عباسعلی کوچه باغی. قم: مکتبه آیت الله المرعشی النجفی.
- 10 . شریف الرضی، محمد بن حسین (۱۴۱۴ق). نهج البلاغه ی (للصباحی صالح). محقق و مصحح: صالح صبحی. قم: هجرت.
- 11 . ابن شعبه حرانی، حسن بن علی. (۱۴۰۴ق) تحف العقول. محقق و مصحح علی اکبر غفاری. قم: جامعه مدرسین.
- 12 . ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۷۶). الامالی (لا صدوق). تهران: کتابچی، چاپ ششم.
- 13 . مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳ق). بحار الانوار. بی جا: انتشارات دارالاحیاء التراث العربی.
- 14 . حکیمی، محمد رضا (۱۳۸۰). الحیاه. ترجمه احمد آرام. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- 15 . خامنه ای، سید علی (۱۳۸۸). سایه سار ولایت (منشور مطالبات مقام معظم رهبری از دانشگاه و دانشگاهیان). قم: دفتر نشر معارف.

فصلنامه علمی تخصصی معارف علوم انسانی و علوم اسلامی / سال هشتم - تابستان 1405 - شماره 26 /
بررسی آیات مربوط به (امانت داری) و بازتاب آن در جامعه امروزی/13

- 16 . حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ق). و سائل ال شیععه. محقق و م صحیح:
مؤسسه آل البيت (ع). قم: مؤسسه آل البيت (ع).
- 17 . ابن حیون، نعمان بن محمد مغربی (۱۳۸۵ق). دعائم الاسلام. قم: مؤسسه
آل البيت (ع)، ج ۲.